

Лисак М. В.
Житомирський державний університет
імені Івана Франка

ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК ПРАЗЬКО-КОРЧАЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ В XXI ст.

У статті подається сучасний стан та результати археологічних досліджень празько-корчацької культури на території України впродовж XXI ст.

Ключові слова: Житомирщина, с. Комарів, с. Зимне, с. Хрінники, напівземлянка, ліпна кераміка.

Група пам'яток празько-корчацького типу на території України вперше була виявлена в результаті археологічних досліджень поблизу с. Корчак, які проводив у 1920-х р. С. Гамченко. Впродовж XX ст. було визначено їх хронологію, ареал поширення, ключові характеристики. Так, встановлено спорідненість пам'яток корчацького типу з празькими і виділено в одну археологічну культуру, яка існувала впродовж V–VII ст. на території від басейну Прип'яті на півночі та Дніпра на сході до Дунаю на півдні та межиріччя Ельби і Заале на заході.

Археологічні дослідження корчацької культури у XXI ст. також не втрачають своєї актуальності, а доповнюють матеріальний комплекс новими знахідками, сприяють збереженню археологічних пам'яток в Україні та слугують цінним джерелом у вивченні ранньослов'янського періоду.

Найбільше археологічних досліджень празько-корчацької культури за минуле століття провели на території Житомирської області. За перше десятиліття XXI ст. дослідження у вигляді розвідок проводила Обласна інспекція з охорони культурної спадщини. Підйомний матеріал був переданий на зберігання до фондів Житомирського обласного краєзнавчого музею. Загалом дослідили 20 пам'яток другої половини I тис. У 2006 р. матеріали празько-корчацької культури, зафіксовані у межах 13 пунктів: Старосільці I, III, Бобрівка I, II, Ковганівка I, Іванків VII, VIII, Черняхів I, Нивна I, Баранівка I, Чорна річка I, II, Малин I. Під час розвідок та робіт у 2008 р. знахідки празько-корчацької культури V–VII ст. н. е. виявлені на території багаточислової пам'ятки Прутівка IV Романівського району [9, с. 232–233].

У 2014 р. впродовж серпня-листопада Східно-Волинська експедиція ІА НАН України продовжувала проведення розвідок за програмою «Зводу пам'яток історії та культури України по Житомирській

області». Польові експедиційні дослідження здійснювалися на виконання договору з Обласною редакцією з підготовки тому «Зводу пам'яток історії та культури». Зокрема, спеціальна увага була приділена розвідкам з метою оцінки стану збереженості пам'яток культури в околицях с. Корчак, Перлівка та Тетерівка, які досліджувала у 50–70-х р. І. Русанова. За результатами розвідки встановили факт неконтрольованої забудови прирічкових зон, що руйнує комплекс пам'яток корчацького типу [6, с. 36, 38].

На території Чернівецької області пам'ятку празько-корчацького типу виявлено біля с. Комарів. У 2012 р. зусиллями відділу археології ранніх слов'ян та НДЦ «РАС» ІА НАН України було відновлено дослідження цієї унікальної археологічної пам'ятки, які призупинилися у 1970-х р. З 2013 р. проєкт стає міжнародним завдяки участі німецьких науковців із Вільного університету Берліну. Унікальність цієї пам'ятки полягає у приналежності до потужного виробничого центру склоробства, а також відзначається її перехідним станом між черняхівською та празько-корчацькою культурами. У житловій споруді з типовими рисами корчацького типу (прямокутна напівземлянка з піччю-кам'янкою) виявлено значний відсоток черняхівських речей [7, с. 54].

У м. Києві горизонт празько-корчацької культури виявлено в 2016 р. під час охоронних розкопок Архітектурно-археологічної експедиції ІА НАН України біля підніжжя гори Юрковиці, за адресою вул. Кирилівська, 37. Знахідки ранньослов'янського ліпного посуду стали несподіванкою для дослідників. Шар, який їх містив, перекривався стерильним шаром і його потужність становить 15 см. Він знаходився в контурах напівземлянки та невеликої ями, що являла собою глинобитно-кам'яну піч. Серед кераміки виявлено типові празько-корчацькі горщики з високо поставленим вираженим плечиком, що різко переходить до шийки. Можливо, виявлене у 2016 р. поселення входило до складу «гнізда» пам'яток празької культури, котрі розміщувались вздовж правих приток Дніпра [3, с. 59–60].

На території Волинської області пам'ятку празько-корчацької культури виявлено в 2012 р. на багатошаровому поселенні с. Зимне Володимир-Волинського району. Поселення розміщене на південному краю великого мису першої надзаплавної тераси правого берега с. Луга, на ділянці, виділеній під забудову по вул. Польовій, за один км від Зимівського городища VII–VIII ст. У культурному шарі товщиною 70–80 см виявлено житлову споруду корчацького типу з піччю та типовими крупними уламками корчацької кераміки [2, с. 185–186].

Археологічні дослідження празько-корчацької культури на Рівненщині найповніше представлені на багат шаровому поселенні с. Хрінники Демидівського району Рівненської області, які проводяться щороку Волинською археологічною експедицією ІА НАН України, починаючи від 993 р. У 2012 р. під час досліджень вдалося встановити культурну приналежність за наявним керамічним матеріалом. Більшість ліпних горщиків (з чітким переходом від плічок до шийки та слабо відігнутими вінцями, зі значно відігнутими вінцями, з високою циліндричною шийкою та високими опуклими плічками) відносяться до періоду пізньої корчацької культури [5, с. 55].

У 2014 р. Волинська рятівна археологічна експедиція ІА НАНУ продовжила дослідження (22 сезон) пам'яток області. Внаслідок робіт, що проводилися в урочищі Шанків Яр в межах розкопу № 23 досліджено житло-напівземлянку празько-корчацького типу, яке відноситься до середнього етапу розвитку культури та датується VI ст. Споруда квадратна у плані, розмірами 2,3×2,6 м, наявні залишки випалених глиняних вальків, що свідчить про можливість розташування тут вогнища, а також залишки керамічного посуду, представленого горщиками дзбанкоподібної форми зі слабо відігнутими назовні та заокругленими простими вінцями [4, с. 202].

В 2019 р. проводилися розкопки на багат шаровому поселенні у м. Рівне на східному березі Басівкутського водосховища, де дослідниками виявлено житло, господарську споруду та керамічний матеріал. Археологічні розвідки у вказаному районі проводилися у 2006 р. Тоді співробітниками Рівненської філії державного підприємства Науково-дослідний центр «Охоронна археологічна служба України» ІА НАН України були виявлені уламки глиняних горщиків празько-корчацької культури.

Особливе значення цього дослідження полягає у тому, що це перше ранньослов'янське житло виявлене на території міста, а також має значення для початку збільшення кількості досліджень корчацької культури в області. Адже як раніше згадувалося пам'ятки даної культури досліджувалися в попередні роки лише на поселенні с. Хрінники. В результаті досліджень було виявлено житло-напівземлянку розмірами 3,5×3,5 м, чотирикутну в плані зі стовповими ямами. У північному куті житла розташовувалася зруйнована піч-кам'янка. Керамічний комплекс представлений в основному горщиками конічної форми з слабо вираженими плічками та вінцем та, поверхня шорстка з додаванням шамоту і жорстви, також посудини з вузьким дном і нешироким горлом, посудини з широ-

ким горлом. Кераміка датується другою половиною V – серединою VI ст. [1, с. 122, 124–125].

Варто зазначити, що поява знахідок празько-корчацької культури у незначній кількості має місце у багатьох археологічних пам'ятках України. До прикладу, під час археологічної розвідки в околицях с. Баговиця Кам'янець-Подільського району Хмельницької області у 2019 р. поряд з речами трипільської культури і раннього залізного віку виявлено знахідки, які відносять до празько-корчацького періоду. Зокрема, серед них фрагмент вінця ліпного горщика світло-коричневого кольору, стінки посудини жовтого кольору та ручки [8, с. 97].

Таким чином, дослідження пам'яток празько-корчацької культури активно продовжується, вони становлять важливу частину вивчення багаточасових поселень і сприяють збереженню раніше виявлених пам'яток.

Список використаних джерел та літератури:

1. Войтюк О., Прищепя Б. Дослідження поселення празько-корчацької культури у місті Рівному. *Археологія і давня історія України: Зб. наук. пр.* Київ : ІА НАН України, 2021. Вип. 3 (40). С. 122–130.

2. Златогорський О., Панишко С. Дослідження багаточасового поселення у с. Зимне Володимир-Волинського району Волинської області. *Археологічні дослідження в Україні 2011.* Луцьк : Волинські старожитності, 2012. С. 185–186.

3. Івакін Г., Баранов В., Івакін В., Оленич А. Нові матеріали ранньослов'янського часу з території Києвоподолу: попереднє повідомлення. *In Sclavenia terra*, Київ, 2016. Вип. 1. С. 58–63.

4. Козак Д., Баюк В. Дослідження на Хрінницькому водоймищі (ур. Шанків Яр). *Археологічні дослідження в Україні 2014.* Київ : «Стародавній Світ», 2015. С. 202–203.

5. Козак Д., Прищепя Б. Ранньослов'янське поселення поблизу с. Хрін-ники Рівненської області. *Археологія.* 2012. № 3. С. 52–64.

6. Павленко С., Томашевський А. Розвідки на Житомирщині. *Археологічні дослідження в Україні 2014.* Київ : «Стародавній Світ», 2015. С. 36–38.

7. Петраускас О. Коваль О. Житло з ранньослов'янськими елементами на черняхівському поселенні біля Комарова. *In Sclavenia terra.* Київ, 2016, Вип. 1. С. 41–57.

8. Старенький І., Болтанюк П. Археологічна розвідка в околицях села Баговиця Кам'янець-Подільського району у 2019 році (ур. Нова Ферма). *Сіверщина в історії України: Зб. наук. пр.* Київ : Глухів, 2020. Вип. 13. С. 95–103.

9. Тарабукін О., Ігруніна С. Обласна інспекція з охорони культурної спадщини в археологічному вивченні території Східної Волині-Жито-

мирщини (2001–2009 рр.). *Археологія і давня історія України: Зб. наук. пр.* Київ : ІА НАН України, 2017. Вип. 4 (25). С. 230–239.

П'явчук Х. О.

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

ОБ'ЄКТИ АРХЕОЛОГІЇ м. ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ

У статті висвітлюються археологічні дослідження та об'єкти які є історичною спадщиною міста Хмельницький на основі наявних джерел.

Ключові слова: курган, трипільська культура, поселення, скіфський час.

Археологічні пам'ятки свідчать, що територія, на якій розташований місто Хмельницький, була заселена ще з давніх часів. Адже на околицях міста виявлено поселення трипільської культури (IV–III тис. до н. е.). Перші жителі оселилися на східному березі річки Платої, де вона зливається з Південним Бугом. Оточене з півночі Південним Бугом, з заходу – Платоєю, зі сходу й півдня – непрохідним болотом, на цьому захищеному природою острові існувало поселення [1, с. 65].

У останній чверті XIX ст. маємо перші описи старожитностей Поділля відомих дослідників М. Симашкевича, В. Гульдмана, Ю. Сіцинського [2].

Досить плідною для археологічної науки краю та міста Хмельницький є результати польових досліджень Хмельницької охоронної археологічної експедиції 1997 р. за участю С. Демидка [3, с. 3]. Під час експедиції обстежено курган між селами Лезневе та м. Проскурів про який згадує Ю. Сіцинський у 1901 р. [4]. На даний час висота насипу складає до 2 м, діаметр близько 20 м. Розташований на вододільній частині плато над схилом лівого берега річки Південний Буг (просп. Миру, 102) поверхня якого задернована [5 с. 197–354, с. 217].

Курган у 2006 р. обстежив І. Михальчишин який у звіті фіксує розміри 40–25 м в діаметрі і 2 м висотою (рис. 1). Насип розтягнутий у східному напрямку, очевидно, під час будівництва навколишніх житлових будинків. На думку І. Михальчишина, розміри та розташування у високій точці навколишньої місцевості дають підставу віднести його до II–I тис. до н. е. Поверхня насипу задернована, на вершині місцеві активісти з ініціативи редактора місцевої газети «Проскурів» Б. Теленька встановили дерев'яний хрест на заглибленому у насип залізобетонному фундаменті [8, с. 6].